

Kadının Miras Hakkına Yönelik Sosyo-Kültürel Algılar: Şırnak Örneği

Socio-Cultural Reflections of the Perception of Women's Inheritance Rights: Şırnak Case

Dicle Özcan Elçi* Gazal Cengiz**

Öne Çıkanlar

- Şırnak'ta kadınlar medeni ve örfi hukukta açıkça belirtilmesine rağmen çoğunlukla miras hakkından yararlanamamaktadır.
- Şırnak'ta kadının miras hakkına dair son yıllarda yöre halkında bilinçlenme ve farkındalık söz konusudur.
- Bu çalışmada görüşülen kadınların çoğu miras hakkını talep etmiş ya da etmeyi düşünmektedir.
- Bu çalışmada görüşülen erkeklerin çoğu kız kardeşleri, eşleri ya da kız çocukları ile miras paylaşımı konusunda müzakereci bir tutum izlemektedir.

Öz: Kadının miras hakkı, gerek medeni/pozitif hukukta gerekse de yöremizde toplumsal karşılığı ve geçerliliği devam eden şeri/dinî hukukta kadınlar için açıkça belirtilen bir "hak" olarak tanımlanmasına rağmen gündelik yaşamda uygulamaya geçilmeyen, geçilse dahi keyfi tutum ve yaklaşımlarla hak gaspı ile sonuçlanan bir toplumsal soruna dönüşmüştür. Bu durum Türkiye'nin birçok bölgesinde görünür olup, araştırmanın yürütüldüğü Şırnak'ta da olumsuz sosyal etkileriyle kadının sosyal, ekonomik, kültürel konumunu zayıflatan bir soruna işaret etmektedir. Kadının miras hakkından yoksun bırakılması bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ekonomik şiddet biçimi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Literatürde kadının miras hakkı sorunsalı çoğunlukla teoloji eksenli çalışmalarla işlenmiştir. Ancak az sayıdaki sosyolojik çalışmalarda bu olgu toplumların egemen-geleneksel kültürleriyle ilişkilendirilerek, kültür sosyolojisi veya toplumsal cinsiyet sosyolojisi perspektifinden ele alınmış olup bu çalışma da benzer bakış açısıyla yürütülmüştür. Buna göre bu çalışmanın konusu, Şırnak'ta kadının miras hakkına yönelik sosyo-kültürel algılar ve inançlardır. Çalışmanın amacı, kadının miras hakkına yönelik algı ve inançların hangi sosyo-kültürel temellerden kaynaklandığını ve nasıl oluştuklarını sosyolojik bir bakışla açıklayabilmektir. Öte yandan katılımcı kadın ve erkekler nezdinde kadının miras hakkına yönelik algılarındaki benzeşen ve farklılaşan yönlerine dikkat çekmektir. Araştırma, nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüş, yüz yüze derinlemesine mülakatlar üzerinden veriler toplanmış ve betimsel ve tematik analiz teknikleri ile veriler yorumlanmıştır. Çalışmanın örnekleme, Şırnak'ın Merkez ilçesinde ikamet eden farklı sosyo-demografik özelliklere sahip 13 kadın ve 8 erkekten oluşan 21 katılımcıdan oluşmaktadır. Çalışmada katılımcıların

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, dicleozcan88@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0493-4428.

** Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, gazalcengiz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3468-3060.

miras deneyimleri, kadının miras hakkı konusundaki görüşleri, kadına miras verilmemesindeki etkenler ve bu olguya dair çözüm önerileri tartışılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Kadının Miras Hakkı, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Ataerkil Cinsiyet Kültürü, Ekonomik Şiddet, Sosyo-Kültürel Algı.

Highlights:

- In Şırnak, women often do not enjoy the right of inheritance, even though it is clearly stated in civil and customary law.
 - In Şırnak, in recent years, there has been an increase in awareness and consciousness among local people about women's right to inheritance
 - Most of the women interviewed in this study have claimed or are considering claiming their right to inheritance.
 - Most of the men interviewed in this study adopt a negotiating stance on inheritance sharing with their sisters, wives or daughters.
-

Abstract: Sharia/religious law, which continues to have social relevance and validity in our region, it has turned into a social problem that is not put into practice in daily life, and even if it is put into practice, it results in usurpation of rights with arbitrary attitudes and approaches. This problem is visible in many regions of Turkey and in Şırnak, where the research was conducted, it points to a problem that weakens the social-economic-cultural position of women with its negative social effects. Depriving women of their right to inheritance is a form of gender inequality and economic violence. In this context, the subject of this study is socio-cultural perceptions and beliefs about women's inheritance rights in Şırnak. The aim of the study is to explain from a sociological perspective which socio-cultural foundations the perceptions and beliefs about women's inheritance rights stem from and how they are formed. The research was conducted with qualitative research method. The sample consists of 13 women and 8 men with different socio-demographic characteristics living in the center of Şırnak. In the study, the participants' inheritance experiences, their views on women's right to inherit, the factors that prevent women from inheriting and their suggestions for solutions to this phenomenon were discussed.

Keywords: Women's Inheritance Rights, Gender Inequality, Patriarchal Gender Culture, Economic Violence, Socio-Cultural Perception.

Summary

The subject of this study is sociocultural perceptions of women's right to inheritance and how inheritance is understood and experienced as a social phenomenon. The aim of the study is to explain the manifestations of perceptions, beliefs and attitudes towards women's right to inheritance in relation to the dominant cultural structure, patriarchal family structure, religious and legal discourse and daily life in the eyes of women and men, and the ways in which they are made sense of with a micro-sociological perspective.

The study is a descriptive field research conducted with the case study design, one of the qualitative research methods. By using the opportunity to focus on different experiences and manifestations of the research objects/topics/subjects that qualitative research offers to the researcher, women's right to inheritance was tried to be made comprehensible with in-depth evaluations. The sample of the study consists of 13 women and 8 men over the age of 18 residing in the center of Şırnak province. The location of the study in Şırnak is closely related to the fact that the researchers live in the region where the study was conducted and frequently encounter the problematic of inheritance in their daily life experiences. At this point, it is possible to evaluate this study as the transformation of individual sensitivities into academic interest. The data of the study were categorized with descriptive and thematic analysis methods used in qualitative research methods. In the study, the participants' inheritance experiences, their views on women's right to inheritance, the factors that prevent women from inheriting and their suggestions for solutions to this phenomenon were discussed.

It was revealed that literature studies on women's right to inheritance are mostly compilation studies approached from a theological perspective. On the other hand, although there are a few sociological studies based on field studies, it is of great importance that the subject continues to be studied in different axes and regions. In this context, this study is important and unique primarily because it is the first study to examine the issue of inheritance in depth with a sociological perspective in the geography where we live - in Şırnak and nearby provinces. On the other hand, the fact that this social problem, which can also be read as a form of gender discrimination that weakens the social position of women, turns into a loss of rights that women frequently face in the region makes such a study essential. Studies that focus on social problems, tensions or conflicts can make important contributions to making problems understandable and developing solutions. This study also aims to raise awareness about women's inheritance rights.

Since this study is the first sociological research based on fieldwork focusing on women's inheritance rights in Şırnak and the Southeastern Region in general, it certainly has some shortcomings. It is worth noting that the problems regarding women's inheritance rights are not specific to the Eastern and Southeastern Regions, including Şırnak, but are in fact a general social phenomenon supported by literature studies. The aim of this study is to provide a general framework in terms of general beliefs, attitudes, causes and consequences regarding the inheritance problematic. However, it is essential to re-study the issue with sample groups with different demographic characteristics and on different social, economic, political and cultural grounds with more specific boundaries, using qualitative and quantitative research approaches

together or separately. The aim here is to provide an introductory overview of the problem for future studies.

Giriş

Kadının miras hakkı, kadınlar için geçmişten bu yana ve birçok toplumda hâlâ bu hakkın tesisine dair karşılaştığı sorunlar ile günümüzde tartışılmaya devam etmektedir. Her ne kadar Eski Roma, Yunan, Batı Avrupa’da; Yahudilik ve Hristiyanlıkta, Doğu ve Batı Medeniyetlerinde; Eski Türkler’de ve İslamiyet’te kadınların miras edinme hakları açıkça tanımlanmışsa da (Arslan, 2009: 8-17) bu hakkın tesisi önündeki sosyokültürel engeller varlığını korumaktadır.

Kadının miras hakkına erişmemesi, Türkiye’de de kadınların ekonomik güçlenmelerinin önündeki en önemli zorluklardan biri olmasına rağmen, sosyolojik ve toplumsal cinsiyet eksenli çalışmalarda yeterince yer edinememiştir. Oysa medeni ve şeri/örfi/dinî hukukta açıkça tanımlanmasına k kadının miras hakkından men edilmesini, kadının maruz kaldığı bir toplumsal cinsiyet ayrımcılığı tezahürü ve ekonomik şiddet biçimi olarak yorumlamak hiç de yanlış olmayacaktır. Nitekim kadınların kız çocuğu, eş ve anne olarak aile içindeki farklı rolleri fark etmeksizin miras paylaşımında görünmez kılınması, erkek egemen toplumların normalize ettiği, toplumun üyesi olan kadınlar ve erkekler tarafından kanıksandığı bir toplumsal kabule dönüşmüştür. Öyle ki, medeni hukuka göre bölüşüm neredeyse yok denecek kadar azken şeri hukuka göre bölüşümün de yaygın olduğunu söylemek pek de mümkün değildir. Böylece her durumda miras söz konusu olduğunda kadınların elinde kalanın “eşitsiz/adaletsiz bölüşüm hukuku”ndan başka bir şey olmadığını söylemek mümkündür.

Bu çalışma da kadınların miras konusundaki deneyimlerine yönelik söz konusu bu saptamalardan açığa çıkmıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın konusu kadının miras hakkına yönelik sosyokültürel algılar, mirasın sosyal bir olgu olarak nasıl anlamlandırıldığı ve deneyimlendiğidir. Çalışmanın amacı, kadının miras hakkına yönelik algı, inanç ve tutumların egemen kültürel yapı, ataerkil aile yapısı, dinsel ve hukuksal söylem ve gündelik yaşamla olan ilişkisinin kadınlar ve erkekler nezdindeki tezahürleri, anlamlandırılma biçimlerini mikro-sosyolojik bir bakışla açıklayabilmektir. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni ile yürütülmüş betimsel bir alan araştırmasıdır. Nitel araştırmaların araştırmacıya sunduğu araştırma nesnelere/konularını/öznelerinin farklı deneyimlerine ve tezahürlerine odaklanma fırsatı kullanılarak kadının miras hakkı derinlikli değerlendirmelerle anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır. Araştırma yerinin Şırnak olmasının, araştırmacıların çalışmanın yapıldığı yörede yaşıyor olması ve gündelik yaşam deneyimlerinde miras sorunsalı ile sıklıkla karşılaşılıyor olmalarıyla yakından ilgisi vardır.

Bu noktada bu çalışmayı bireysel hassasiyetlerin akademik ilgiye dönüşmesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Kadının miras hakkına yönelik literatür çalışmalarının çoğunlukla teolojik perspektiften yaklaşılın derleme çalışmaları olduğu açığa çıkmıştır. Öte yandan az sayıdaki alan çalışmalarına dayalı sosyolojik araştırmalar da var olmakla birlikte konunun farklı eksenler ve yörelerde çalışılmaya devam etmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda bu çalışma öncelikle yaşanan coğrafyada -Şırnak özelinde ve yakın çevre illerde- miras konusunu sosyolojik bir bakışla derinlemesine inceleyen ilk çalışma olduğu için önemli ve özgündür. Öte yandan kadının toplumsal konumunu zayıflatan bir toplumsal cinsiyet ayrımcılığı olarak da okunabilecek bu sosyal sorunun yaşanan yörede kadınların sıklıkla karşılaştığı bir hak kaybına dönüşmesi böylesi bir çalışmayı elzem kılmaktadır. Toplumsal sorunlara, gerilimlere ya da anlaşmazlıklara odaklanan çalışmaların sorunları anlaşılır kılmak ve çözüm önerileri geliştirmek noktasında önemli katkıları olabilir. Zira bu çalışma ile kadınların miras hakkına yönelik farkındalığın da artması hedeflenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Kadının Miras Hakkı

Miras hukuku Türk Medeni Kanunu'nda tanımlanan ve geçmişten bugüne hukukçuların önemle tartıştığı bir konu olmaya devam etmektedir (Kocayusufpaşaoğlu, 1987; İmre & Erman, 2021; Serozan & Engin, 2022; Dural & Öz, 2023; Eren & Yücer Aktürk, 2023). Miras hukuku içinde özellikle *kadının miras hukukuna* odaklanan az sayıda çalışma olmakla birlikte, yapılan çalışmaların çoğunlukla mirasla ilgili farklı olasılıklara/durumlara (mal kaçırma, muris muvazaası, pay isteme, eş ölümü, sağ kalan eş, saklı pay, feragat etme, reddi miras gibi) odaklandığı anlaşılmaktadır.

Kadının miras hakkı toplumumuzda gerek pozitif hukukun temsilcisi olarak Türk Medeni Kanunu'nda gerekse de gündelik ve toplumsal yaşantımızda hâlâ önemli bir danışma ve referans birimi olarak önemini koruyan dinî hukukta açıkça yer almaktadır. İster modern hukuk isterse de örfi hukukta olsun, mirastan pay almak kadınların en temel mali haklarından birine tekabül etmektedir. Mirasın sözlük anlamı geçmek, intikal etmek, hâlef olmak, devam etmektir (Karasakal, 2014: 251). Dolayısıyla kadınlara tanınan miras hakkı kız çocuklarının, eşlerin ya da annelerin de babasoylu ve ataerkil cinsiyet kültüründe kadınların da ailenin soyunun devamında etkin rol oynadığı kabulüne dayanmaktadır.

Modern hukuk sistemimizin 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nda belirtildiği üzere kadınlar miras bırakanın annesi, büyükannesi, sağ kalan eşi, kız kardeşi, kızı ve hatta evlatlığı olarak mirastan pay alma hakkına sahiptir (Berki, 1976). Bu noktada özellikle sağ kalan eş olarak kadınların ölen eşlerinden miras alabilmesi hususu önemlidir. Sağ kalan eş Medeni Kanun'un 499. maddesinde açıkça belirtildiği üzere, miras bırakanın altsoyu ile birleştiğinde *mirasın dörtte birini*, miras bırakanın anne ve baba zümresi ile birleştiğinde *mirasın yarısını*, miras bırakanın büyükanne ve büyükbabaları ile onların altsoyları ile birleştiğinde *mirasın dörtte üçünü* ve kendisinden başka miras yoksa *mirasın tümünü* alabilmektedir (TMK, md. 499'dan akt. Canarslan, 2015: 34). Öte yandan sağ kalan eşle ilgili Medeni Kanun'da 652. Madde mülkiyet hakkını, 506. Madde ise saklı paylı mirasçı olma hakkını tanımlamaktadır. Kız çocuğu olarak ise miras bırakanın erkek evlatları gibi mirastan eşit ölçüde pay almakta, bırakılan miras erkek ve kız çocuklarına eşit hisseler üzerinden dağıtılmaktadır (Berki, 1978: 6). Görüldüğü üzere pozitif hukukta cinsiyet eşitliği temelinde bir yaklaşımın sergilendiğini söylemek mümkündür.

Dinî/örfî/şeri hukukta ise kadının miras hakkı farklı bağlamlarda modern hukuksal düzenlemeden ayrılmaktadır. Öncelikle kadının miras edinebilmesi ve mirastan pay alması, İslam dininde kadınlara İslamiyet öncesi Arap toplumlarında/Cahiliye devrinde mahrum oldukları bir "hakkın" tesis edilmesi (Çalık, 2020: 82), daha açık bir deyişle "*İslam'ın kadınlara getirdiği haklardan biri*" olarak yorumlanmaktadır (Ateş, 1997). Kadına sağlanan en önemli mali haklardan biri olarak değerlendirilen miras hakkı İslamiyet'in kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'in Nisa Suresi'nde, kadının hangi sıfatla ve ne kadar pay alacağı hususları üzerinden açıkça belirtilmiştir (Özdemir, 2022: 101).

Kadının miras hakkı Nisa Suresi'nde 11., 12. ve 176. ayetlerde (Uslu, 2020) ayrıntılı açıklanmakla birlikte, alan yazınında bu durumun çoğunlukla kadınların erkeklerin yarısı kadar miras alabileceği şeklinde özetlendiğini söylemek mümkündür (Efe, 2011: 160; Karasakal, 2014: 253; Yılmaz, 2018: 253). Ancak kadının eş/karı, kız çocuğu, kız kardeş veya anne olarak aile içindeki farklı akrabalık rolleri bağlamında mirastan alacağı hisseler değişkenlik göstermektedir. Öte yandan "*erkeğin yarısı kadar pay alma*" durumunun ayette bir kesinlik ve emir içermekten öte bazı durumlara ilişkin bir tavsiye/öneri niteliğinde olduğu, nitekim İslam aile yapısında erkeğin cinsiyet rolleri gereği ailenin geçim sorumluluğunu üstlenmesinden dolayı bu ayetin adaletin tesisini sağlamaya yönelik olduğu belirtilmektedir (Özdemir, 2022: 102). Benzer biçimde kadınlar için erkeklere oranla *ikiye bir pay* hissesinin, İslamiyet'in erkeklere tanıdığı bir üstünlük/ayrıcılık emaresi ve günümüzde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir tezahürü olarak okunmasından ziyade İslam kültüründe kadın ve erkeklerin farklı mali sorumluluklarından kaynaklandığı ifade edilmektedir (Efe, 2011). Söz konusu mali yükümlülükler, erkeğin kadına evlenirken sağladığı

mehir ve evlendikten sonra sağlamak zorunda olduğu nafaka hakkıdır. Bunlar kadından farklı olarak sadece erkeklerin sorumlu olduğu hususlar olup, kadının aile içinde herhangi birine karşı mali bir sorumluluğu yoktur. Buna istinaden erkeğin kadına göre daha fazla mal, mülk, para ihtiyacı duyduğu ve İslam'da eşitlik ilkesinden ziyade adalet/hakkaniyet hususlarının belirleyiciliğinden dolayı erkeğin mirastan daha fazla pay almasının daha adil olduğu düşünülmektedir (Yılmaz, 2018: 353-354).

Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Ekonomik Şiddet

Ataerkillik, çalışmanın yapıldığı yöredeki egemen cinsiyet kültürünün en önemli dayanaklarından biri olarak bu çalışmadaki elzem kavramlardan biridir. Zira kırsal bölgelerde ataerkilliğin özellikle aile kurumundaki ilişkilere güçlü biçimlerde sirayet ettiği bilinmektedir (Kandiyoti, 1997). Ataerkillik erken dönem sosyolojik çalışmalarda çoğunlukla aile kurumu ile ilişkilendirilse de günümüzde aileyi aşan çok daha kapsamlı analizlere konu olmaktadır. Nitekim “ataerkillik” kavramının genişleyerek sadece aile ve akrabalık sistemlerinde değil toplumun bütün kurumlarına sirayet ettiğini belirten Türköne’ye göre, ataerkillik ya da ataerkillik ideolojisi iktidar/yönetim, ekonomik ilişkiler, kültürel kalıp yargılar, kitle iletişimi ve sanat alanında da karşımıza çıkarak makro bir düzeyde “ataerkillik yapı”ya dönüşmüştür (1995: 37).

1972 yılında Ann Oakley’in “*Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum*” adlı çalışmasıyla kavramsallaştırılan *toplumsal cinsiyet* kavramı, o günden günümüze feminist çalışmaların vazgeçilmez kavramlarının başında yer almaktadır (Bora, 2018: 40). Bireylerin biyolojik cinsiyetlerinden (dişil ya da eril) farklı olarak toplumsal cinsiyet, bir toplumda kadınlar ve erkekler için kültür, gelenekler, eğitim, din ve diğer kurumlar tarafından uygun görülen toplumsal roller ve sorumluluklar, davranışlar, konumlar, beklentiler, güç ve ayrıcalıklar, hak ve fırsatları işaret etmektedir (Ecevit, 2021: 10). Kadınlar ve erkeklerin rol ve sorumluluklarına yüklenen toplumsal anlamların ataerkillik cinsiyet düzeninde çoğunlukla erkeksi/eril değerlerin yüceltilmesi, kadınsı/dişil değerlerin ise ikincil kılınması ile sonuçlanan *toplumsal cinsiyet hiyerarşisine* dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bu bağlamda açığa çıkan *toplumsal cinsiyet eşitsizliği*, kadınların politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve medeni alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen, ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelmektedir (Demirgöz Bal, 2014: 16).

Kadına yönelik şiddet “*Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi*”nde (CEDAW) insan hakları ihlali ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığının dışavurumu olarak kabul edilmektedir. Kadına yönelik şiddet türlerinden biri olarak ekonomik şiddet, en genel

anlamıyla paranın ve ekonomik kaynakların kadın üzerinde bir tehdit, yaptırım, baskı, kontrol etme aracı olarak kullanılması olarak tanımlanabilir (Gürkan & Coşar, 2009:125). Daha açık bir ifadeyle ekonomik şiddetin evin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamamak, aile bireylerine harçlık vermemek, eşin çalışmasına engel olmak, istemediği halde çalışmaya zorlamak, çalışan eşin parasına el koymak, kadının işten atılmasına sebep olmak, paranın ve mal/mülkün kontrolünü kendi elinde tutmak, eşin para istemesini beklemek, parayı nereye harcadığını kontrol etmek, para yönetimi konusunda eleştirmek ve etiketlemek (Ataklı Yavuz, 2016: 92); kadına boşanma sonrasında nafaka ödememek, kadını seks işçiliğine zorlamak, kadını sosyal güvenceden yoksun bırakmak (İnci, 2019: 192); kadını ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırmak, takılarına, mal ve nakit paralarına el koymak, *mirastan yoksun bırakmak*, başlık parası karşılığında evlendirmek gibi birçok tezahürü olabilmektedir (Işık, 2007: 116-117). Görüldüğü üzere kadının miras hakkından yoksun bırakılmasını da kadına yönelik ekonomik şiddetin somutlaşması olarak yorumlamak mümkündür.

Literatür

Kadının miras hakkı gerek pozitif hukukta (Alkış, 2019; Berki, 1976); gerekse de İslam hukukunda (Berki, 1980; Çalık, 2020; Efe, 2011; Yılmaz, 2018) tartışılmaya devam eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Medeni hukukta kadın erkekle eşit oranda mirastan pay edinme hakkına sahipken İslam hukukunda erkeğin yarısı oranında hak sahibi olarak tanımlanmıştır. İslam hukukçuları çoğunlukla kadına yönelik bir hak gaspı ve bir “eşitsizlik” tezahürü olarak okunan bu durumun, iddia edilen aksine İslam inancı ve sosyal yaşamında erkeklerin kadınlar karşısında üstünlüğü ya da kadınların erkeklere kıyasla değersizliği üzerinden okunmasının yanlış olduğuna dikkat çekmektedirler. Nitekim onlara göre bu ayrımın sebebi, kadın-erkeğin “değer” bağlamındaki eşitsizliğinden ziyade İslam inancındaki aile yapısının kadın ve erkeklere biçtiği cinsiyet rolleri gereği erkeklere aile içinde ve gündelik sosyal yaşamda daha fazla mali yükümlülüğün verilmiş olmasıdır (Efe, 2011; Yılmaz, 2018). Güncel çalışmalara örnek olarak Aslan’ın (2022) çalışmasında şeri hukukta açıkça belirtilen hükümlere rağmen kadınların miras hakkından mahrum bırakılmasının ataerkil geleneklere bağlılık ve fıkhi hükümlerin yeterince anlaşılmasından kaynaklandığı öne sürülerek, mevcut durum eleştirilmektedir.

Öte yandan kadının miras hukuku üzerine yapılan az sayıda da olsa sosyolojik çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalarda açığa çıkan iki ortak zemin mevcuttur. Bunların ilki kadınlar aleyhine sonuçlanan “eşitsiz bölüşüm hukuku” nun sorgulanması, diğeri ise erkekler tarafından hak sahibi kadınlara bu eşitsiz bölüşümün bile tanzim edilmemesinin dinamikleri araştırılmıştır (Sevinç, Davran & Sevinç, 2017; Gürdal & Odabaş, 2014). Şanlıurfa’da kırsal kadınların miras

hakkı üzerinde yapılan bir çalışmada, yörede miras konusunda rasyonel hukuk kurallarından ziyade gelenek ve görenekler ile dini hükümlerin belirleyici olduğu; ancak dinin de buyurduğu gibi davranılmadığı, kadının miras hakkını istemesinin “ayıp” olarak karşılandığı ifade edilmiştir (Sevinç, Davran & Sevinç, 2017). Yine Artvin ilinde yapılan bir çalışmada kadınların miras haklarından mahrum bırakılmalarının gelenekler, dini/şer’i hükümler ve evlilikle ilişkisi saptanmıştır (Gürdal & Odabaş, 2014). Karabük’te kadınların miras hukukunun toplumsal yansımaları kadınlarla görüşülerek nicel araştırma yöntemleriyle anlaşılmaya çalışılmıştır (Yaman Güven, 2019). Aslan’ın çalışmasında (2022) ise dinde bir hak olarak açıkça tanınmasına rağmen Güneydoğu Bölgesi’nde kadınları mirastan menetmenin sosyo-kültürel sebeplerine dikkat çekilmektedir.

Görüldüğü üzere kadının miras hukuku üzerine sorunu kültürel-ekonomik-toplumsal parametrelerle bir bütün olarak anlamaya çalışan sosyolojik çalışmaların sayısı oldukça azdır. Yapılan çalışmalar çoğunlukla sorunun kaynağını derinlemesine anlamak amacıyla nitel araştırma yöntemleriyle yürütülmüştür. Bu çalışmada ise miras sorunu hem *kültürel sosyoloji* bağlamında hem de *kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları* odağında bir araştırma nesnesi haline getirilmiştir.

Metodoloji

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan *durum çalışması yaklaşımına* dayalı bir alan araştırması ile yürütülen betimsel bir çalışmadır. Nitel araştırmalar, sosyal bilimlerin alanındaki paradigma değişikliklerinden kaynaklı olarak özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana icra edilmeye devam etmektedir. Glesne, sosyal bilimlerin kronolojik olarak pozitivizm, yorumlamacılık, eleştirel kuram ve postyapısalcılık olmak üzere günümüzde dört ana yöntemsel paradigma üzerinden ilerlediğine dikkat çekmektedir (2012: 9). Bunlar arasından kökenleri sosyolog Weber, tarihçi Dilthey ve filozof Husserl’e dayanan yorumlamacı gelenek, insanların birbirleriyle nasıl etkileşime geçtiği, dünyalarını nasıl oluşturdukları, gündelik yaşam örüntülerini nasıl inşa ettikleri ve kişinin dış dünya karşısında nasıl bir “özne”ye dönüştüğüyle ilgilenmektedir (Neuman, 2020: 194-195). Bir başka deyişle, yorumlamacı sosyal bilim kişinin içinde bulunduğu sosyal yapılar, etkileşimler, sosyal inşalar ve algı-tutum-davranışlara dikkat çekmektedir. Bunu mümkün kılan nitel araştırmalar varsayımlar yerine keşfetmek ve yorumlamayı öncelemektedir. Dolayısıyla nitel bir çalışmada gözlem yapar, sorular sorar ve araştırmanın katılımcıları ile etkileşimde bulunarak olay, olgu, kişi ya da durumlara yönelik anlam setleri açığa çıkarabiliriz (Creswell, 2018: 44; Glesne, 2012: 11).

Çalışmanın örneklemini Şırnak’ın Merkez ilçesinde ikamet eden 18 yaş üstü kadın ve erkeklerden seçilen 21 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcılara, örneklem belirlemedeki kriterler

olan ikamet yeri ve yaş sınırı dolayısıyla *ölçüt örnekleme* ve araştırma konusunun hassasiyetinden dolayı referans kişilerin yönlendirmesi üzerinden *kartopu örnekleme* tekniğiyle ulaşılmıştır. Araştırmanın aile ilişkileri ile doğrudan bağlantılı olması ve Şırnak'ın görece küçük ölçekli ve informel ilişkilerin devam ettiği bir yöre olması sebebiyle, katılımcıları ikna etmenin çalışmanın en önemli sorunlarından biri olduğunu belirtmekte fayda vardır. 13 kadın ve 8 erkekten oluşan katılımcılarda 18 yaş sınırı pozitif hukukta bireylerin özgür iradeleriyle karar verme hakkına sahip olmaya başladığı dönemdir. Bu nedenle katılımcıların hukuki bağlamda birtakım haklara sahip olmasının fikirleri üzerinde değiştirici etkiye yol açabileceği varsayılarak yaş sınırı konulmuştur. Nitel çalışmalarda nicel araştırmalardan farklı olarak örneklem belirlenirken nüfusa bağlı istatistiki analizler göz ardı edilmektedir. Nitekim nitel araştırmalarda örneklem sayısının fazlalığından öte olgunun derinliğini ve çok-boyutluluğunu açığa çıkaracak nitelikli görüşmelerin yapılması esas amaçtır. Öte yandan yapılan mülakatlardaki cevaplarda tekrara düşmeye bağlı olarak açığa çıkan *veri doygunluğu* da örneklem sayısını belirlemekteki bir diğer etkendir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 115). Buna göre kavramlar ve süreçler birbirine benzemeye başladığı anda örneklem sayısı sabitlenebilir. Bu bağlamda, nitel araştırma yöntemlerinde örneklem sayısının 5 ile 25 kişi arasında olabileceği bilgisinden hareketle (Creswell, 2015: 81), bu çalışmada toplamda 21 katılımcıdan veri toplanmıştır.

Bu çalışmada veriler, yarı-yapılandırılmış soru formları aracılığıyla yapılan yüz yüze derinlemesine mülakat tekniğiyle toplanmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği araştırmacıya esneklik sağlama, derinlemesine bilgi toplama ve gözlem yapabilme imkânı sunarak nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 124). Mülakattan önce görüşme formu hazırlamak, görüşmecinin önceden hazırladığı konu ve alanlardan sapmadan hazırladığı soruları sorarken aynı zamanda sorularla ilgili daha ayrıntılı bilgi toplama ve ek sorular sorma özgürlüğü sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek: 2013: 122). Ortalama 20 dakika süren mülakatlar katılımcıların rızası alınarak ses kayıt uygulaması üzerinden kaydedilmiş ve sonradan katılımcıların ağzından çıktığı haliyle deşifre edilip yazılı dokümanlar haline getirilmiştir.

Nitel araştırmalarda veri analizi betimleme, analiz ve yorumlama olmak üzere üç adımdan oluşmaktadır (Walcott, 1994'ten akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013: 222). Bu çalışmanın verileri bu adımlara uygun olarak *betimsel analiz* tekniği ile yorumlanmıştır. Betimsel analiz nitel araştırmalarda verilerin belirli tema ve kategoriler yoluyla anlamlı bir sınıflandırmayı, bulguların tanımlanmasında katılımcı beyanlarından doğrudan alıntılama yapmayı ve bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurmayı mümkün kılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 224). Buna göre veri analiz süreci, mülakatlardan elde edilen ham bilgilerin mikrodan makroya doğru kodlar,

kategoriler ve temalar oluşturularak ve nihayetinde kavramlar arasında neden-sonuç bağları kurarak tamamlanmaktadır (Neuman, 2020: 811-814).

Bulgular ve Tartışma

Demografik Veriler

Demografik verilerin analizi alan araştırmasına dayalı nitel çalışmalarda bulgu ve sonuçlar üzerinde önemli ölçüde belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmaya veri sağlayan katılımcıların demografik profilleri tablo 1’de ayrıntılandırılmıştır:

Tablo 1.
Katılımcıların Demografik Profilleri

	Cinsiyet	Yaş	Eğitim durumu	Medeni durum	Meslek	Gelir düzeyi	Eş (Sağ/Ölü)	Sosyal güvence
K1	Kadın	23	Lisans	Bekar	Mimar	Orta	-	SGK
K2	Kadın	33	Lise	Evli	Ev kadını	Orta	Sağ	SGK
K3	Erkek	50	Lise	Evli	Esnaf	Orta	Sağ	SGK
K4	Kadın	35	İlkokul	Evli	Ev Kadını	Alt	Sağ	SGK
K5	Kadın	57	İlkokul	Evli	Ev Kadını	Orta	Sağ	SGK
K6	Kadın	33	Önlisans	Bekar	Turizmci	Orta	-	SGK
K7	Kadın	50	Okur-yazar değil	Dul	Ev Kadını	Alt	Ölü	Emekli Sandığı
K8	Kadın	28	Önlisans	Bekar	Sağlık çalışanı	Alt	-	SGK
K9	Kadın	47	İlkokul	Evli	Ev kadını	Orta	Sağ	Emekli Sandığı
K10	Kadın	60	Okur-yazar değil	Evli	Ev kadını	Orta	Sağ	SGK
K11	Erkek	23	Lisans	Bekar	Resim öğretmeni	Orta	-	Emekli Sandığı
K12	Kadın	31	Lisans	Evli	Öğretmen	Orta	Sağ	SGK
K13	Kadın	65	Okur-yazar değil	Evli	Ev kadını	Üst	Sağ	Emekli Sandığı
K14	Kadın	64	Okur-yazar değil	Evli	Ev kadını	Orta	Sağ	Emekli Sandığı
K15	Erkek	35	Yüksek lisans	Evli	İşletmeci	Orta	Sağ	SGK
K16	Erkek	60	Ön lisans	Evli	Emekli	Orta	Sağ	Emekli Sandığı
K17	Erkek	34	Lisans	Bekar	Mühendis	Orta	-	SGK
K18	Erkek	63	İlkokul	Evli	Emekli	Orta	Sağ	Emekli Sandığı
K19	Erkek	59	Ortaokul	Evli	Memur	Orta	Sağ	SGK
K20	Erkek	37	Yüksek lisans	Bekar	Öğretim görevlisi	Orta	Sağ	SGK

K21	Kadın	47	Okur-yazar	Evli	Ev Kadını	Alt	Sağ	SGK
------------	-------	----	------------	------	-----------	-----	-----	-----

Tablo 1’de görüldüğü üzere çalışmaya katılan 21 katılımcının 13’ü kadın, 8’i erkektir. En genci 23, en yaşlısı 65 yaşında olan katılımcıların yaş ortalaması 44,47’ye tekabül etmektedir. Medeni durum yönünden 6 katılımcı bekar, 1’i dul ve 14’ü ise evlidir. Katılımcıların 4’ü okur-yazar değil, 1’i okur-yazar, 3’ü ilköğretim mezunu, 1’i ortaokul mezunu, 2’si lise mezunu, 3’ü ön lisans mezunu, 4’ü lisans mezunu, 2’si de yüksek lisans mezunudur. Mesleklerine bakıldığında mimar, ev kadını, turizmci, sağlık çalışanı, mühendis, işletmeci, memur, öğretim görevlisi, esnaf gibi farklı iş kollarından temsiliyet göze çarpmaktadır. Görüldüğü üzere katılımcıların eğitim durumları ve meslekleri heterojen bir dağılım göstermektedir. Gelir düzeyinde ise katılımcıların yalnızca biri kendini üst/yüksek, 4’ü alt/düşük gelir düzeyinde tanımlarken, çoğunun (16 kişi) orta gelir düzeyinde tanımladığı ortaya çıkmıştır. Evli olan katılımcılardan yalnızca birinin eşi vefat etmiş olup diğer katılımcıların eşleri hayattadır.

Kök Aileden Miras Payı Alma Durumu

Çalışmadaki katılımcıların farklı demografik profilleri temsil etmelerine rağmen çoğunlukla kendilerini *orta gelir düzeyine* mensup olarak tanımladıkları açığa çıkmıştır. Bu bağlamda özellikle erkek katılımcıların halihazırdaki sosyoekonomik düzeylerine bakıldığında, katılımcılara kök ailelerinden kalan az ya da çok mal-mülk devri de önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim özellikle babası vefat eden katılımcılara babalarından ya da dedelerinden arsa/arazi/toprak ve ev/daire gibi birtakım gayri menkullerin kaldığı beyan edilmiştir.

Katılımcıların miras hakkı konusundaki görüşlerini etkileyen önemli bir unsur olarak, kendilerine kök ailelerinden miras kalıp kalmadığı/mirastan pay alıp almadıklarını değerlendirmek gerekmektedir. Ancak bu çalışmadaki katılımcıların özellikle mirastan pay alıp almamak kriterine göre seçilmediğini de belirtmekte fayda vardır. Aşağıdaki tabloda katılımcıların belirli unsurlara göre mirastan pay alıp almadıkları yer almaktadır:

Tablo 2.
Katılımcıların Mirastan Pay Alma Durumları

	<i>Cinsiyeti</i>	<i>Pay Alıp Almadığı</i>	<i>Kimden Aldığı/Almadığı</i>	<i>Medeni/Şer’i Hukuk</i>
K1	Kadın	Miras bölüşümü henüz yok		-
K2	Kadın	Miras bölüşümü henüz yok		-
K3	Erkek	Alınmış	Baba	Şer’i hukuk
K4	Kadın	Alınmamış	Erkek kardeşler	-
K5	Kadın	Alınmamış	Erkek kardeşler	-
K6	Kadın	Miras bölüşümü henüz yok		-
K7	Kadın	Alınmış	Erkek kardeşler	Şer’i Hukuk
K8	Kadın	Miras bölüşümü henüz yok		-

K9	Kadın	Alınmamış		
K10	Kadın	Alınmış	Erkek kardeşler	Şer'i Hukuk
K11	Erkek	Miras bölüşümü henüz yok		
K12	Kadın	Miras bölüşümü henüz yok		
K13	Kadın	Alınmış	Erkek kardeşler	Şer'i Hukuk
K14	Kadın	Alınmamış	Üvey erkek kardeşler	Şer'i Hukuk
K15	Erkek	Miras bölüşümü henüz yok		-
K16	Erkek	Alınmış	Baba ve anne	Şer'i Hukuk
K17	Erkek	Miras bölüşümü henüz yok		-
K18	Erkek	Alınmış	Baba	Şer'i Hukuk
K19	Erkek	Alınmış	Baba	Şer'i Hukuk
K20	Erkek	Miras bölüşümü henüz yok		-
K21	Kadın	Alınmış	Üvey erkek kardeşler	Şer'i Hukuk

Bu durumda yukarıdaki tabloya göre 8 erkek katılımcının 4'ü şer'i hukuka göre mirastan pay almış; diğer 4'ünde ise babanın sağ olmasından kaynaklı henüz bir miras bölüşümü söz konusu değildir. Mirastan pay alan erkek katılımcıların pay hisseleri şer'i hukuka göre dağıtılmıştır.

13 kadın katılımcıya bakıldığında ise yalnızca 4 (evli) kadının şer'i hukuk gözetilerek babalarından kalan mirası erkek kardeşleri aracılığıyla alabildikleri göze çarpmaktadır. Kalan 9 katılımcıdan 5'inin babaların henüz sağ olmasından kaynaklı miras bölüşümüne gitmedikleri, 4'ünün ise üvey ya da öz erkek kardeşler tarafından engellenerek baba/dededen kalan miras hakkından mahrum bırakıldıkları anlaşılmaktadır.

Şeri hukuk ilkeleri gözetilerek dağıtıldığı iddia edilen mirastan pay alan kadınlardan, esasında sadece ikisinin tam anlamıyla hakkına kavuştuğunu söylemek mümkündür. Bu durum katılımcı beyanlarında da açıkça dile getirilmektedir:

“Onlar [erkek kardeşler] şeriata göre gittiler. 2 pay erkeklere 1 pay da kızlara. Şöyle yaptılar, dükkanları sattılar, arsaları sattılar, ev vardı sattılar. Hepsini para yaptılar, o parayı bölüştürdüler. 2 payı erkeklere 1 pay kızlara. Yani böyle bu usule göre yaptılar. Kimsenin üstüne bir kuruş gitmesine izin vermediler.” (K21: 47 yaş, evli, okur-yazar, ev kadını).

“Tümen tarafında bir arsa vardı babamdan kalan, sattılar. Onun parasını verdiler biz kız kardeşlere de. Herkese payını verdiler. Erkeklere 30 bin düştü, kadınlara 20 bin. 3'te 2'sini vermişler işte, şeriata göre hakkaniyetli vermişler yani.” (K10: 60 yaş, evli, okur-yazar değil, ev kadını).

Mirastan pay aldığını beyan eden diğer kadınların ise çoğunlukla şeri hukuk hükümlerinden ziyade “*sus payı*” olarak nitelendirilebilecek bölüşümler almışlardır. Başka bir deyişle, hak sahibi olan kadınların hak talebinde bulunma potansiyelleri göz önünde bulundurularak, bunun önüne geçme amaçlı bir tedbir olarak değerlendirilebilir:

“Kızım vallahi hakkımızın çeyreğini bile alamadık, 4 kız kardeşe toplamda 1 erkek kardeşe düşen kadar bile vermediler. Yani her birimize 50 bin gibi bir para verdiler. Aslında belki onu da

vermezdiler ama biz alttan alttan payımızı istiyoruz diye götürdük onların kulağına. Biz demeden kendileri dedi ama işte bizim dememizi beklemediler ki biz daha çok istemeyelim, verilene razı olalım diye. Şimdi biz demeden kendileri verince de açıkçası utandık itiraz etmeye.” (K13: 65 yaş, evli, okur-yazar değil, ev kadını).

“Babamdan kalan toprak vardı, büyük abim bizden habersiz satmış. Aradı dedi IBAN gönder sana da payını yollayacağım. Dedim ne kadar yollayacaksın, dedi 50 bin. 2-3 trilyona sattığı yeri bana 50 bin verecekti. Ben de kabul etmedim, dedim şeriata göre 3’te 1 payımı istiyorum, önce tamam dediler kabul ettiler, sonra vay efendim siz kimsiniz bunu istiyorsunuz, millet bunu bile vermiyor biz verdik siz şımarıyorsunuz diye kabul etmediler. Benim de halim ortada, o paraya ihtiyacım vardı mecbur kabul ettim.” (K7: 50 yaş, evli, okur-yazar değil, ev kadını).

K13 ve K7’nin deneyimi, kadınlara verilen miras paylarının hak olarak görülmeğe ziyade, çoğu insanın duyarsız olduğu bir konuda “lütufkar” davranarak takdir kazanmaya yönelik olduğuna işaret eder. Bu noktada kadınların itiraz etmeleri bir yana, dahası “başkalarının yapmaya yanaşmadığı” bir davranış için minnet duymaları beklenmektedir. Bu yaklaşımın açıkça bir toplumsal cinsiyet ayrımcılığı tezahürü olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim medeni ve şeri hukuktaki açık beyanlarla sabitlenen bir hakkın “lütuf” olarak değerlendirilmesi kadınların gündelik yaşamlarındaki konfor alanlarını daraltmaktadır.

Kadının Miras Hakkına Yönelik Fikirler

Kadınların Görüşleri

Kadın katılımcıların kadının mirastan pay almasını medeni ve şeri hukuka göre bir hak olarak tanımladıkları, bu hak engellendiğinde ise bunu ekonomik şiddet ve cinsiyet ayrımcılığı olarak yorumladıkları açığa çıkmıştır.

Medeni ve Şeri Hukuka Dayalı Bir Hak Olarak Tanımlamak

Kadın katılımcıların tamamının mirası çoğunlukla şeriata referans vererek ancak kısmen de medeni hukuka dayanarak kendilerine tanınan bir hak olarak yorumladıkları anlaşılmıştır. Bu algılar K7’nin beyanında şöyle özetlenmiştir:

“Babadan kalan miras, eğer erkek kardeşler alınının teriyle kazanmadıysa bana da anamın ak sütü gibi helaldir. Bunu ben demiyorum Allah diyor, ben demiyorum mahkeme diyor. Yani iki taraftan da haklıyım, ama yine de haksızlık yapılıyorsa Allah’a havale ediyorum.” (K7: 50 yaş, dul, okur-yazar değil, ev kadını).

Burada “hak” olarak tanımlananın, emeksiz biçimde babadan kalmış olanla ilgili olduğu, kardeşlerin sonradan kendi emekleriyle kazandığına dair bir hak talebi olmadığına dair altı özellikle

çizilmektedir. Bu vurgunun asıl sebebi, katılımcının hak gaspına uğramasından dolayı haklılığını güçlendirmeye gerek duyması için kullandığı bir argüman olarak değerlendirilebilir.

K2'ye göre ise din temelli düzenlenen pay hisselerini haklı bulmasının tek koşulu kendisine bu hakkın sağlanacak olmasıdır:

“Dinde kadınlara verilmiş önemli bir hak bence. Bu konuda dini hükümler beni tatmin ediyor, çünkü erkeklerin evin geçiminde daha fazla rol aldığını düşürsek erkeklerin tabi ki benimde mirastan pay almam koşuluyla daha fazla pay alması bence adil. Ancak altını çiziyorum benim de en azından şer’i hukuka göre miras hakkımı kazanabilmem lazım.” (K2: 33 yaş, kadın, evli, lise mezunu, ev kadını).

K2, kadın ve erkek hisselerinin farklılığını, her iki cinsiyetin toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkilendirerek mantıklı bulmaktadır. Bu söylem İslam miras hukuku teorisyenlerinin de sıklıkla kullandığı bir argüman olarak karşımıza çıkmakta, farklılığın sebebi eşitsizlikten ziyade İslamiyet’te ailede kadın ve erkeğe biçilen toplumsal rollerle ilişkilendirilmektedir (Efe, 2011; Özdemir, 2022; Yılmaz, 2018).

Ekonomik Şiddet Biçimi ve Cinsiyet Eşitsizliği Olarak Yorumlamak

Kadınlara miras hakkından menedilmesinin kadın çalışmaları literatüründe ekonomik şiddet ve cinsiyet eşitsizliği olgularıyla doğrudan bağlantılı olması, katılımcıların da beyanlarıyla bu çalışma bağlamında yeniden somutlaştırılmıştır:

“Abla var ya hani şiddet şiddet diyoruz, aslında şiddet sadece dövmek değil biliyor musun? Bu da bir şiddet çünkü, şeyde görmüştüm bize bir eğitim vermişlerdi, işte şiddet türleri de anlatılmıştı. Kadınlara miras verilmemesi de bir şiddet olarak anlatılmıştı orda, o zamana kadar hiç aklıma gelmemişti ama şimdi ben de aynen böyle düşünüyorum. Yani şimdi hakkım varsa ve bana verilmiyorsa bu şiddettir, kısa ve net.” (K8: 28 yaş, bekar, ön lisans mezunu, sağlık çalışanı).

“Eğer miras hakkından yararlanmam engelleniyorsa ben ekonomik şiddete uğradığımı düşünürüm. Sonuçta parasal bir durum ortada, param verilmediğinde ekonomik şiddete maruz kalmış olurum.” (K1: 23 yaş, bekar, lisans mezunu, mimar).

“Hani ben şu şekilde hani böyle kültürel olarak düşünüyorum. Eşitsizlik var, çünkü niye, mesela, başka bir yerde hani bize göre batı tarafında mesela kız erkek çocuğu eşittir miras konusunda. Ama bizim burada, dediğim gibi kültürel olarak, işte, acaba hani kadın evlendiği için mi? Mesela hani eskiden kız çocuklarını saymıyorlardı bile çocuk sayısının içine.” (K6: 33 yaş, bekar, lisans mezunu, turizmci).

Ekonomik şiddet ve eşitsizlik kavramlarını kullanan her üç katılımcının da görece genç, bekar, yüksek öğretim mezunu ve meslek sahibi olduğu göze çarpmaktadır. Bu noktada şiddet ve türlerine yönelik farkındalığın bu demografik profile sahip olan kadınlarda belirgin olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte K6 eşitsizlik/eşitlik karşılaştırmasını Doğu/Batı dikotomisi üzerinden -doğuyu eşitsizlik batıyı da eşitlik ile bağdaştırarak- yaparak, mevcut kültürel kalıpları yeniden üretmektedir.

Erkeklerin Görüşleri

Kadının mirastan pay almasını katılımcı erkeklerin tamamı olumlu almakta, kadınların gerek şeri gerekse de medeni hukukta tanımlanmış bir hakları olarak yorumlamaktadır. Başka bir deyişle, kadınların bu konuda hak sahibi olduğuna *teorik* olarak bir itirazları yoktur. Ancak bu “pembe tablonun” *pratikte* açığa çıkan farklı tezahürleri söz konusudur. Genel olarak bu kadınlar *hak olarak görüp hakkı teslim eden ya da teslim etmeyi düşünen ve hak olarak görmesine rağmen kadınların talepkâr olmaması için birtakım “gerekçeler” sunanlar* olarak ikiye ayrılmaktadır.

Hak Olarak Görmek

Kadının miras hakkını olumlayan erkek katılımcılardan bazılarının beyanları şu şekildedir:

“Ben bu konuda açık ve netim, babama da söyledim, babamla ayrıştığımız nokta benim medeni hukuka babamın ise şer’i hukuka göre hareket edecek olması. Aslında babam çok da dindar biri değildir ama sanırım şer’i hukuka göre bölüşüm daha çok işine gelecek, malum kıza erkeğin yarısı düşüyor. Ablalarım ve kız kardeşlerimin biz erkeklerden bir farkı yok nazarımda, aynı ana-baba çocuğuyuz. O kadar üniversite okuduk, değiştik, bunun bir karşılığı olmalı. Eğer haksızlık yapan gelenekler karşısında susacaksak ne farkımız var diğerlerinden?” (K17: 34 yaş, bekar, lisans mezunu, mühendis).

K17 için eğitilmiş olmak, kadınların miras hakkından menedilmesi gibi yanlış olduğunu düşündüğü birtakım gelenekleri değiştirmek için karşı tutum geliştirmeyi gerektirmektedir.

“Bilmiyorum hani, nasıl söyleyeyim, erkekler kendini böyle bir egemen olarak görüyorlar ya. Diyelim ki evin ablası var, ne kadar büyük olursa olsun ondan küçük erkek kardeşi ön plandadır gibisinden. Bence eşit olması lazım. Yani bizim ailede eşitiz bence, hatta tek kız diye ablam daha kıymetli bile diyebilirim. Zaten annem babam eşit tutmasa bile ben kendim kabul etmem, ablam evlendi gitti ama hak onun da hakkıdır.” (K11: 23 yaş, bekar, lisans mezunu, resim öğretmeni).

Yine burada da ataerkil aile yapısı ve geleneksel kültüre bir vurgu yapılmış olup, bunun kendisi tarafından tasvip edilmediğine dair bir yorumlama mevcuttur.

“Yani şahsi fikir olarak, şimdi dinden ayrı düşünüyorum ben. Dine bağlı olarak düşündüğün zaman, ailelerin genel yani kulaktan duyma diyeyim ya da dine bağlı olarak, işte bir erkeğe 3 pay düşüyorsa kıza 1 pay düşüyor mantığıyla hareket ediyorlar. Ama insan doğuşuyla itibaren kız, erkek ayrımı yapmadan çocuklarına eşit bir şekilde davranıyorsa, yani eşit şekilde sonuçta doğurduktan sonra eşit şekilde büyütüyorlar. Yani yemesidir, içmesidir, giyimidir falan. Mal babadan ya da anneden kalma miras ise niye 3’te bir olsun? Benim kız kardeşlerim çok olmasına rağmen karşıyım yani 10 kız var 6 erkek. Şimdi ben doğuştan itibaren eşit olduğunu düşünerek hareket ediyorum.” (K15: 35 yaş, evli, yüksek lisans mezunu, işletmeci).

K15, şeriata bağlı miras hükümlerinin kız çocuğuna erkeğe oranla daha az pay biçmesini eleştirerek, esasında yine geleneksel kültürel kabullerin kadın-erkek arasında eşitsizliğe yol açtığını iddia etmektedir. Söz konusu üç farklı katılımcı beyanının ortak noktası görece daha yüksek eğitim düzeyine sahip olmaları ve bu bağlamda ataerkil cinsiyet kültürünün miras hukukuna yönelik gelenekselleşmiş örüntülerini eleştirmektir.

Bu çalışmaya başlamadan önce araştırmacıların temel ön kabullerinden biri erkeklerin kadınlarla miras paylaşımına gönülsüz olacağı beklentisidir. Ancak bu katılımcı beyanları, gönülsüz olan erkek katılımcı varlığına rağmen, mirası kadınlar için hak gören ve gelecekte bölüşümü kadınların haklarını gözeterek icra etmeye yönelik bir eğilimin olduğunu açığa çıkarmaktadır.

“Haktır Fakat Vermiyorum/Vermek İstemiyorum”

Erkek katılımcıların bazıları kadınların/kız çocuklarının da miras hakkına sahip olduğunu kabul etmekle birlikte, gündelik yaşamda bu olguyla yüz yüze kaldıklarında nasıl bir deneyim sergileyeceklerinin ipuçlarını vermektedir. Bu katılımcılar kadının kendi hakkını mevzubahis etmesine çeşitli gerekçelerle olumlu yaklaşmamaktadır:

“Yani şu şekilde, mesela diyelim ki sen de takdir edersin ki, mesela diyelim ben ve ablam. Yani bana bir tane ev kalmış. Evin değeri 10 trilyon ama biz 8 erkek kardeşiz. Hepimizde yaklaşık 5-6 tane nüfus var. E ablamın durumu benden daha iyidir. E sence etik midir ablamın mesela bunu talep etmesi. Dinde etikdir, haktır, tamam. Sen vermek zorundasın. Diyeceksin ki abla bu pay senindir. Yani kabul etsin, etsin ama, mesela o aile içerisinde kimin durumu iyi değilse ona versin ya da ben isterim kendi aranızda bölüştürün desin.” (K3: 50 yaş, evli, lise mezunu, esnaf).

K3’ün görüşüyle açığa çıkanın, esasında miras konusunda kemikleşmiş bir yargı olduğunu söylemek pek de yanlış olmaz. Nitekim araştırmacıların araştırmanın yürütüldüğü yörenin yerli halkına mensup olması bu konuda kişisel ve akademik gözlemlerin kolaylıkla yapılabilmesine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda miras konusunda kadınlardan genel beklentinin yapılan “nazik”

teklif ve gösterilen “duyarlılığa” aynı hassasiyetle cevap vererek içtenlikle teklifi reddetmesi, buna tenezzül etmemesi ve hakkını “gerçek/hak eden sahiplerine” teslim etmesidir.

“Benim 3 kızım 2 oğlum var. Kızlarımın hepsi okumuş, mesleklerini ellerine almışlar. Oğullarım da öyle. Yani ben de kendimi az çok demokrat biri olarak tanımlıyorum, kız çocuklarına ve eşlerimize, annelerimize ve kız kardeşlerimize değer veriyoruz. Benim dairelerim var demişim ki kızlarım evlendiğinde her birine birer daire vereceğim. Büyük kızıma da verdim zaten. Miras hakkı var kızların da tabii, ama açıkçası ilerde kızlarımın bana ya da erkek kardeşlerine daha fazlası için dava açmasını istemem, yasal ya da şeriata göre. Sonuçta ben daha onlar lafını etmeden her birine dairelerini vereceğim, öbür türlü olursa araya soğukluk girer gerek yok.” (K16: 60 yaş, evli, ön lisans mezunu, emekli).

“Haktır kızlara da ama davacı olmalarına kendilerini rezil etmelerine gerek yok. Ben kendim vereceğim onlara zaten. Ama işte kalkıp da bunu milletin ağzına şey ederlerse hiç vermem, sevmiyorum öyle şeyleri tenezzül etmesinler ben zaten vereceğim” (K19: 59 yaş, evli, ortaokul mezunu, memur).

K16’nın mirasa yönelik deneyimi, kız çocuklarından birine daire vermesi ve diğer kız çocuklarına da vereceğini taahhüt etmesidir. Esasında böylesi bir tutum kadınların miras hakkının yeni yeni tartışıldığı ve bu konuda henüz yeni bir duyarlılık ve değişimin geliştiği bir yörede oldukça dikkat çekici ve teşvik edicidir. Bu tavır elbette yadsınamayacak ölçüde kadınlar lehinedir. Ancak nihayetinde hakkın layığıyla teslim edilmesi ve kız çocuklarının “daha fazla” hak talebinde bulunmasının da önü kesilmekte ve şayet talep edilmesi halinde aile içi kırgınlıkların oluşacağına da net olarak altı çizilmektedir. Dolayısıyla her ne kadar başlangıç düzeyinde olumlu adımlar olsa da hakkın bütününden yararlanmak için yeterli değildir. K19 için ise kız çocuklarının hak talebinde bulunması başlı başına bir “sorun”dur. Öyle ki, gerçekleşmesi halinde kendisinin zaten “farkında olduğu” bir hakkın teslim edilmesinden caymaya kadar gidilebilir.

“Ben dindar bir insanım, doğrudur eğer kızlarım isterse vermek zorundayım. Çünkü dinde var. Ama sana gerçeği söyleyeyim, vermek de istemem yani. Şimdi maşallah 5 taneler, 2’si evlidir [kızları]. Yani hepsine versem benim malım kalmaz oğullarıma, zaten isteyeceklerini de düşünmüyorum.” (K18: 63 yaş, evli, ilkokul mezunu, emekli).

K18’in hayat görüşüne göre hak olduğunu bildiği ve şayet kızları talep ederse vermek zorunda kalacağı mirası, esasında kız çocuklarına paylaştırmaya gönüllü olmadığı anlaşılmaktadır. Buradaki kaygısının odağında erkek çocukları yer almaktadır.

Kadınların Miras Hakkı Talebine İlişkin Tutumları

Kadınların mirastan pay isteme konusundaki tutumları hak talebinde bulunmuş olmak ya da bulunacak olmak ve çeşitli sebeplerle hak talebinde bulunmayı düşünmemek biçiminde iki ana ekseninde somutlaşmaktadır.

Hak Talebinde Bulunmak/Bulunacak Olmak

Katılımcı kadınların, kadınların mirastan pay edinmesini çoğunlukla bir hak olarak gördükleri açığa çıkmıştır. Ancak hakkın tesisi ve pratikte mirastan pay almış olmak noktasında farklı deneyimler ortaya çıkmaktadır.

Katılımcı kadınların yalnızca 4'üne şeri hükümler uygulanarak ya da “sus payı” niteliğinde mirastan pay verildiği anlaşılmıştır. Bu çalışmanın ön kabullerinden biri, yaşanan yörenin geleneksel ve ataerkil toplum/aile yapısının halihazırdaki devamlılığından kaynaklı, kadınların mirastan pay talep etme konusunda çekimser davranma ihtimallerinin daha yüksek olmasıydı. Ancak görüşülen kadınların çoğunlukla talepkâr oldukları anlaşılmış, ailesinde henüz miras bölüşümü gerçekleşmeyen kadınların gelecekte hak iddia edecekleri dile getirilmiştir:

“Bence bu konuda bir kadın-erkek eşitliği olmalı. Çünkü sonuçta günümüzde biliyorsun artık boşanmalar çok yaygın. İleriki zamanda yani evlendiğimde başıma ne geleceğini bilemem. Tamam şimdi boşandığımda kadın erkekle malları yarı yarıya bölüşüyor ama belki bölüşecek malımız olmayacak. Yani kadının hayatını bir nevi devam ettirebilmesi için bence babadan kalan mirasın da ortak bir şekilde bölüştürülmesi gerekir. Bu yüzden de açıkçası gelecekte payıma düşeni talep etmeyi düşünüyorum, kimse kusura bakmasın.” (K6: 33 yaş, bekar, ön lisans mezunu, turizmci).

“Babam zaten [miras] vermeyi düşünüyor ki ablama da verdi yani, 1 tane daire verdi işte. Erkek kardeşim de bahsini yapıyor yani diyor ki: ‘İki daire benimse neden tek daire senin, eşit olsun’ diyor, bana nasılsa size de aynısı olsun miras eşit dağılsın diyor. Yani sanırım bundan da cesaret alarak isterim ben de ileride, bekar ya da evli olsam da fark etmiyor.” (K1: 23 yaş, bekar, lisans mezunu, mimar).

Bu beyanlardan açığa çıkan bir diğer husus, baba ve abilerin kız kardeşlere miras vermeye pozitif yaklaşması ve katılımcıların bu “ılımlı” etkiye dayanarak ve bu söylemlere sırtını dayayarak talepkâr olduklarıdır. Öte yandan bu beyanları veren katılımcı profillerinin eğitim düzeylerinin görece daha yüksek olması ve meslek sahibi olmalarının da “meydan okumaya” diğerlerine oranla daha fazla olanak tanıyabilmesine dikkat çekmek gerekmektedir.

Miras bölüşümünde bulunup halihazırda *payına düşenden memnun olanlar ve olmayanlar* ise iki farklı tutum sergilemektedir. İlkinde memnuniyet söz konusu olduğu için kök aileye karşı minnet duyma söz konusudur:

“Yani kızım zaten onlar kendileri verdi Allah razı olsun. Eğer baksaydık onlardan ses çıkmıyor, insafli davranmıyorlar, hani zaten şey diyor kul hakkına giriyorlarmış vermeyince. Tabi ki biz bunu talep ederdik. Ama şeriata göre yine. Vermeselerdi de mahkemeye vermezdim. Yani ne bileyim o kadarı da fazla gibime geliyor, şey etmiyorum yani.” (K21: 47 yaş, evli, okur-yazar, ev kadını).

İkincisinde ise hakkının yendiğini bilmesine ve bundan dolayı kök ailesi ile kırgınlık ve gerginlik yaşamasına rağmen “*elalem ne der*” kaygısından ve sosyal baskıdan dolayı hak talebinde bulunulmayacağı dile getirilmektedir:

“Zaten meselemizi duyan herkes bana haksızlık yapıldığını biliyor. Olsun kızım azabını onlar çekecek, hakkıma girdiler. Zaten o günden beri aramız bozuk onlarla, keşke o 50 milyarı da almasaydım, tenezzül etmeseydim dedim sonra ama işte iş işten geçti. Ama desen ki mahkeme falan, yapmam bunu. Ama utancımдан, utanmasaydım yapardım ama utanıyorum işte. Milletın ağzına sakız olamam bu yaştan sonra.” (K7: 50 yaş, dul, okur-yazar değil, ev kadını).

Hak Talebinde Bulunmamak

Katılımcıların çoğu mirastan pay alma konusunda birtakım çekincelerine rağmen talepkâr iseler de bazı kadınlar farklı değişkenlerden dolayı hakları olduğunu bilmelerine rağmen hak talebinde bulunmadığı/bulunmayacağı ya da hakkından feragat ettiği/edeceğini dile getirmiştir:

“Dedemden bize bir arsa düşmüştü. Babam vefat ettiği için çocuklarına kaldı. O arsayı sattı erkek kardeşlerim. Satmadan önce bizim gidip bir imza atmamız lazımdı, bize telefon açtılar dedi gelip bir imza atacaksınız biz şu kadar miktar para alacağız, bize bu kadar arsa verecekler içinde sizin de payınız var verelim istiyorsanız size de. Annem de teklif etti ama aslında almamızı da istemezdi zaten. Biz dedik yok istemiyoruz gidip imzamızı attık geldik biz kendimiz istemedik. Ben dedim kendi payımı en küçük bekar kardeşime bırakıyorum. 8 erkek kardeşim vardı, biz 2 kız olarak hakkımızı onlara verdik.” (K5: 57 yaş, evli, ilkokul mezunu, ev kadını).

K5’in beyanından anlaşıldığı üzere, 2 kız kardeşe usulen yapılan teklife kendilerinden “beklenildiği” ölçüde cevap vererek pay teklifini reddetmişlerdir. Bu noktada kadınlardan beklentinin mirastan pay talep etmemesi, usulen teklif edilse dahi kök ailesinin “nazık” ve “duyarlı” tutumuna jestle karşılık vermesidir.

“Benim payım vardı ama eşim sıcak bakmadı almama. Yani dedi çok şükür muhtaç değilsin, annengile ayıp olacak onlar daha muhtaç. Ben de öyle düşünmüştüm zaten kendi isteğimle feragatname verdim istemiyorum diye. Yani zaten çok bir şey de değildi, 40 milyar falan olacaktı. Bizim, Allah’a binlerce şükürler olsun durumumuz iyiydi, muhtaç değildik istemedik. Mesela bizde fakir olsak, durumumuz iyi olmasaydı belki de bizde isteyebilirdik yani.” (K12: 31 yaş, evli, lisans mezunu, öğretmen).

K12'nin deneyiminde ise miras teklifinin reddedilmesinde evlenilen eşin maddi durumu belirleyici olmuştur. Katılımcı, halihazırda kök ailesinden gelecek bir desteğe ihtiyaç duymadıklarını, kök ailesinin bu paraya daha fazla ihtiyaç duyduğunu ve eşinin de bu yüzden “tenezzül etmediğini” anlatmaya çalışmıştır. Artvin’de yapılan çalışmada da benzer biçimde kadınların eşlerinin gelir düzeyleri veya mesleklerinin, maddi durumlarının iyiliğinin babaların kız çocuklarına erkeklerden daha az pay vermeye ya da hiç pay vermemesine dayanak oluşturmaktadır (Demir Gürdal & Odabaş, 2014: 44).

“Babam vefat etti yakın zaman önce. Abimlerin malı mülkü var biraz. Benim de durumum pek iyi değil aslında ama valla isteyemem onlardan bir şey. Yani hakkım olmasına rağmen isteyemem. Yani şimdi ben istesem, onlar vermese aramız bozulacak, ister istemez kırgınlıklar olacak, durup dururken ailemle aram açılın istemiyorum.” (K4: 35 yaş, evli, ilkokul mezunu, ev kadını).

Buradaki deneyimde ise kadınların miras talebinin önündeki en önemli sebeplerden, engellerden biri olan “aileyi kaybetme korkusu” açığa çıkmaktadır. Evlendikten sonra kök aile kadınlar için önemli bir dayanak noktası olmaya devam etmektedir. Nitekim çekirdek ailesinde kadına yönelik olası bir anlaşmazlık ya da herhangi bir haksızlık durumunda ilk sığınılacak/başvurulacak yer kök ailedir. Bu sebeple özellikle parasal/maddi konulardan dolayı kök ailenin tepkisini çekmeye cesaret edememek yaygın bir tutum olabilir.

Kadınlara Miras Verilmemesindeki Etkenler

Kadınların miras hakkından mahrum edilmesinin her sosyolojik olgu gibi ekonomik, sosyal, kültürel ve bireysel sebepleri olabilir. Aslan’ın çalışmasında bu sebepler örf ve adetler, erkeklerin toplumdaki konumu, kadınların mirastan pay istemeye utanması, kadının ailesinin kendisini dışlamasından korkması, dini hükümlerin bilinmemesi ve yabancıların mallara ortak edilmesinden çekinilmesi olarak sıralanmıştır (2022: 624-626). Bu çalışmada da benzer olguların etkisinden söz etmek mümkün olup, katılımcıların beyanlarından açığa çıkan sosyolojik etkenler örneklerle açıklanacaktır.

Ataerkil Cinsiyet Düzeni

Ataerkil cinsiyet düzeni/kültürü toplumdan topluma farklı uygulamalarla tezahür etse de kadının ikincil statüsünü yeniden üretmek noktasında evrensel bir nitelik taşır. Bu bağlamda Doğu/Batı ikiliğinden azade farklı coğrafyalardaki kadınlar için birtakım benzer sonuçlar doğurabilmektedir. Kadınların miras hakkından menedilmesine zemin oluşturan en önemli argümanlarından biri olarak karşımıza çıkan ataerkillik, katılımcı beyanlarında açıkça sebep olarak gösterilmiştir:

“Şırnak koşullarında genelde kadına bir şey tanınmıyor, kadın sanki evden değilmiş gibi evlendiği zaman yani dışlıyorlar genelde, yani tüm mal erkek çocuklarınınmış gibi düşünülüyor. (K1: 23 yaş, kadın, bekar, lisans mezunu, mimar).

K1’in ailenin soy bağıını erkek evlatlar üzerinden sürdürerek kız çocuklarını evlendikten sonra aileye dahil etmemesine yönelik beyanı, ataerkillik ve babasoyluluğu da bir eleştiri olarak okunabilir. Artvin’de yapılan benzer bir çalışmada ataerkil zihniyetin bir temsili olarak kız çocuğuna miras verilmesinin geleneklere uygun olmadığı gerekçesiyle kız çocuklarına mirastan pay verilmediği açığa çıkmıştır (Demir Gürdal & Odabaş, 2014: 42).

“Gelenek görenekler, ataerkil yetiştirilme biçimlerimiz bunun en büyük sebebi bence. Bırak erkek çocuklarını, onların zaten canına minnet ama kız çocukları bile bunu kabullenmiş artık. Yani mesela kendimi düşünüyorum, çok şükür durumum iyi belki bu da etkilidir ama babamdan ya da erkek kardeşlerimden beklentim yok. (K2: 33 yaş, kadın, evli, lise mezunu, ev kadını).

K2 için ise ataerkil kültürdeki yetiştirilme tarzlarımıza göre, kız çocukları mirastan pay edinme hakkının olmadığını savunan bir sosyalizasyon sürecinden geçerek büyümektedir. Bu bağlamda kadınların farkında olmadan “sessiz bir onay” göstererek durumu kanıksamaları söz konusudur. Şanlıurfa’da yapılan bir çalışmada benzer biçimde kadınların erkekler lehine olan miras taksiminden rahatsız olmadıkları ve herhangi bir itirazda bulunmadıkları, öyle ki bazı annelerin oğulları lehine tutum gösterdikleri açığa çıkmıştır (Sevinç, Kantar Davran & Sevinç, 2017: 247-248).

“Yani benim gördüğüm şudur. Babalar kızlarını verirken zaten çeyizidir, altınıdır, ihtiyacıdır karşılıyor Şırnak’ta. Kız evlenince artık diğer ailenin namusu oluyor, onların sorumluluğunda. Tamam benim oğullarım da evleniyor ama sonuçta benim kanımı sürdürüyor. Yani böyle olunca da benim malım oğullarım ve torunlarımın hakkı oluyor daha çok, tamam kızlarımın da belki hakkı var ama herkes böyle düşünüyor bence daha çok.” (K18: 63 yaş, erkek, evli, ilkokul mezunu, emekli).

K18’in beyanında yine baba soyluluğa yapılan vurguyla yaşanan yörede hakkın bilinmesine rağmen kanıksanmış yanlış örf-adetler gerekçe gösterilmektedir. Zira “erkek evlat” ın aile içindeki soyu sürdürme görevinin erkeği kız çocuğuna kıyasla “daha fazla hak eden” konuma sabitletiği açığa çıkmaktadır.

Miras İstemekten Utanmak: “Kadının Miras Talebi Ayıptır”

Hak olan bir şeyden erkekler lehine feragat etmenin “erdemliliğiyle” sosyalleşen kız çocuklarının yetişkin birer kadın olduklarında da -evli ya da bekar olmalarından bağımsız- hak talebinde bulunmaktan çekinmeleri, utanmaları doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Son 1-2 yıldır biraz değişmiş, eskiden kadınlar utanıyorlardı, baskı da vardı ikisi de vardı kızım. Şimdi biraz sanki değişmiş. (K21: 47 yaş, evli, okur-yazar, ev kadını).

“Vallahi utanıyoruz demeye kızım, mesela bana üvey kardeşlerim hem kız hem erkek olanlar haksızlık yapıyor şimdi. Üvey erkek kardeşlerim kendi öz kız kardeşlerine veriyor ama bize vermiyorlar, ben bir şey demedim ama çocuklarım kabul etmedi istedi diye benimle konuşmuyorlar. Benden küçük erkek kardeşim aradı, abla senin ihtiyacın yok utanmıyor musun bahsini etmeye dedi. Yani istediğime pişman ettiler utandırdılar beni.” (K14: 64 yaş, kadın, evli, okur-yazar değil, ev hanımı).

Yaşadığımız coğrafyada kadınların mirastan pay istemeye utanmasının kadınlar arasında yaygın bir tutum olması, miras hukukunda kemikleşen yanlış ve haksız uygulamaların devamlılığında önemli rol oynamaktadır (Aslan, 2022: 625). Nitekim kadınlar toplum ve aile içinde damgalanma ve dışlanmaya maruz kalmamak için çoğu zaman muhtaç olduğu halde haksızlığı sineye çekmektedir. Ataerkil cinsiyet kültüründeki “makbul kadın” dan beklenen fedakârlık yapıp hakkından feragat etmesi (Demir Gürdal & Odabaş, 2014: 45), ailesinden gelecek mala/paraya tenezzül etmemesi, kendisinin de bu talepleri “ayıp” olarak nitelendirmesi iken bu normlara uygun davranmayan kadınlar aile ve çoğu zaman sosyal çevre tarafından dışlanmaktadır.

Evlilik Yoluyla Yabancılaşma: “Elin Oğlu Yiyeyeğine Benim Oğlum Yesin”

Ataerkil cinsiyet düzeninde kadınların evlenmesi aileden “çıkılmak” ve başka bir aileye “dahil olmak” anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle evlenen kız çocuğu artık kök aile için bir “yabancı” konumundadır. Miras söz konusu olduğunda evliliğin bu anlamıyla kadınlar için bir “ceza” ya dönüştüğünü söylemek mümkündür (Demir Gürdal & Odabaş, 2014: 43). Dolayısıyla kendilerine hak olarak görülenin “yabancı”nın insafına bırakılmasına yönelik bir gönülsüzlük söz konusudur:

“Bak neden [miras] verilmek istenmiyor biliyor musun? Mesela adam damadını ya da eniştesini sevmiyor, güvenmiyor, vermek istemiyor. Mesela belki adamın kumarı var, içkisi var, karı kız ayakları var. Kızına ya da bacısına çektiriyor, yani verdiği mirası kadına koklatmayacağını da biliyor mesela. İşte öyle olduğu zaman da ben enayi miyim diyor, bu herif yiyeyeğine benim oğlum, torunlarım yesin malımı, ben niye vereyim elin oğluna? Yani böyle şeyler de var ablacım.” (K3: 50 yaş, erkek, evli, lise mezunu, esnaf).

“Babalar diyor ki damadım yiyeyeğine torunlarım yesin, benim öz kendi torunlarım işte. Kendi dediğim erkekten torunlar. Büyük ihtimal kökeni aşiretçilikten geliyor, yani kız akrabaya verilmediyse o artık elin kızı oluyor, çocukları da başkalarının torunları” (K15: 35 yaş, evli, yüksek lisans mezunu, işletmeci).

Burada aile içi ilişkilerin niteliğinin miras bölüşümündeki tutumları etkilediği görülmektedir. Babanın kız çocuklarına/damatlarına ya da erkek kardeşlerin kız kardeşlerine/enişterine besledikleri duygular olumsuz duygular çoğu zaman miras bölüşümüne olumlu yaklaşıma ket vurmaktadır (Aslan, 2022: 626). Zira “*elin oğlu yiyeceğine benim oğlum yesin*” sözü, tek başına babasoylu ve ataerkil aile yapısının erkekler lehine nasıl yeniden üretildiğine dayanak oluşturmaktadır.

Aile İçi Kırgınlıklardan Çekinme

Kadınların ailesinin kendisinin dışlamasından korkması, kadının miras talebinin önündeki en somut engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Aslan, 2022: 625). Bu çalışmada özellikle kadın katılımcılar tarafından vurgulanan bu husus, kadınların gündelik yaşamlarını olumsuz etkileyen bir tehdide dönüşmektedir:

“Neden verilmiyor, susuyoruz çünkü. Susuyoruz, istemiyoruz, talep etmiyoruz. Aslında çoğunlukla da verilmeyecek biliyoruz, bu yüzden de isteyemiyoruz. Bu hakkı kendimizde görmüyoruz. Utanıyoruz, çekiniyoruz. Yani en azından ailen sana kızar, bir şey der, küser, darılır. Hani ben olsam ben de çekinirim.” (K4: 35 yaş, kadın, evli, ilkokul mezunu, ev kadını).

K4, aileden dışlama korkusunun kadınlar aleyhine oluşan eşitsiz/adil olmayan miras hukuku ya da mirastan hiç pay verilmemesinin kadınlar tarafından olağanlaşmasına, kanıksanmasına ve itiraz edilmemesine zemin oluşturduğuna vurgu yapmaktadır. Bu noktada kadınlar ailelerini kaybetmemek uğruna “sessiz bir onay mercii” konumunda yer almaktadır. Nitekim özellikle evlenen birçok kadın için kök aile evlilik içi anlaşmazlık ya da boşanma durumlarında sığınılacak en önemli dayanak olma özelliğini sürdürmekte olup, bu desteğin kaybı ağır duygusal ve psikolojik tahribatlara yol açabilmektedir:

“Abla en büyük sebep ne biliyor musun? Kadınlar korkuyor, aileyi kaybetmekten, dışlanmaktan korkuyorlar. İşte babası, annesi, kardeşleri yüzüne vurur utanmıyor musun diye, bundan korkuyorlar. Kız çocukları aileye daha düşkün bir de biliyorsun, onlar da gitse kızsız yalnız kalmaktan korkuyorlar. Bunun için de değmez diyorlar.” (K11: 23 yaş, erkek, bekar, lisans mezunu, resim öğretmeni).

K12 için miras talebine dair şaka yollu göndermeler, ailenin ve özellikle de babanın erkek evlatları lehine olan tutumunun sert bir dille ilanı ile sonuçlanmıştır:

“Ben aslında bir ara şaka ile karışık aileme söylüyordum, yani aslında nabızlarını ölçüyordum. Zaten ihtiyacım yok eşim de izin vermez ama ne bileyim öyle etraftan alanlar olduğunu duyunca merak ettim bizimkiler ne tepki verir diye. 2 erkek kardeşim 4 kız kardeşim var bu arada. Babam başta ciddiye almadı ama ben birkaç defa şakasını yapınca okkalı bir şaka ile rahatsız olduğunu fark

ettim. İşte şey dedi, hepi topu 2 erkek kardeşiniz var bunların rızıkına göz dikecekseniz vay halimize... Ciddi ciddi rahatsız olduğunu anladım, annem de uyardı sonra kapat bu mevzuyu diye. Anladım ki şakası bile ortamı gerdi, yani gerçekten artık istesem bile talep etmeye yüzüm ve cesaretim olmaz artık. (K12: 31 yaş, kadın, evli, lisans mezunu, öğretmen).

Değişim ve Çözüm Önerileri

Ataerkil toplumlardaki kadınlarla ilgili birçok toplumsal eşitsizlik karşısında kadının miras hakkı çoğunlukla elzem görülmeyen ve bu nedenle de ihmal edilen toplumsal sorunlardan biridir. Ancak bu konuda bu çalışmaya da ilham veren, duyarlılık ve farkındalığa dayalı birtakım toplumsal değişimlerin başladığını söylemek mümkündür. Katılımcı beyanlarında da görüldüğü üzere araştırmanın yürütüldüğü Şırnak'ta miras hukukunda kadınların görünür/tartışılır olmaya başlaması ve hakkını talep etmeye başlayan bir "özne" ye dönüşmesi son birkaç yılın sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır:

"Şimdi şöyle bir şey var, en azından anne babalar bu konuda daha bilinçli, hani şimdi biraz daha böyle farkındalık var. En azından kızların da tam olarak eşit bile görmeseler bir pay hakkı veriyorlar. Mesela ben kendi babamdan yola çıkayım. Benim babamın söylediği şey sürekli kız erkek eşittir yani. İkisi de benim evladımdır. Hani sonuçta ben şeye bakıldığında erkek evladımız da evleniyor. Kadın da aynı şekilde. Hani o şekilde eşit bir tutum izlenmesi gerekiyor. Zaten bir adaletsizlik vardı eskiden. Ama şimdi bir farkındalık da yok denilemez hani." (K6: 33 yaş, bekar, lisans mezunu, turizmci).

"Eskiden hiç yoktu canım. Bu son 1-2 sene bayağı şey, yani [miras] veriyorlar artık. Mesela geçen gün [X ailesinden] biri anlattı bana, babam daha sağken bize şeyler verdiler dedi. Miras verdiler. Dedi her iki kıza, bana, ablama, kız kardeşime, dedi her birimize iki daire verdiler ki hatta dedi benim diğer kız kardeşimin durumu hiç yoktu mesela, şimdi bir tanede oturuyorlar dedi, bir tane de kiraya veriyorlar. Ama dedi babamız kendi rızasıyla verdi, daha ölmeden önce. Böyle babalar var mesela." (K21: 47 yaş, evli, okur-yazar, ev kadını).

"Ama şu an insanlar ne yapıyor biliyor musun, şu an mirasını babası ölmeden paylaşıyor. Diyor ki ben kızıma şunu şunu veriyorum, erkeğe bu. Son zamanlarda böyle bir şey çıktı. Yani şu an miras verildiğinde Şırnak'ta yaygın olan sistem budur. Ama tabi bunun altında da kadınların paylarını istemesi yatıyor tabi ki de, kadınlar istiyor artık affetmiyorlar vallahi." (K3: 50 yaş, erkek, evli, lise mezunu, esnaf).

Bu değişimin en önemli rol modelleri, *mirastan payını isteyen kadınlar ve paylarını teslim eden anne-babalar ve erkek kardeşlerdir*. Şu an gelinen noktada medeni kanuna göre bir paylaşımın söz etmek henüz mümkün olmasa da şeri hukuka göre bölüşümün yaygınlaştığını

söylemek mümkündür. Ancak yine de miras söz konusu olduğunda halihazırda en yaygın uygulama biçiminin medeni ya da şer'i hukukun herhangi birinden ziyade “sus payı” ya da “hediye” olarak dağıtılan paylardır. Bu noktada mirastan hukuka uygun olmasa da pay dağıtanlar takdir beklerken öte yandan hukuka uygun olası miras taleplerinin de önüne geçmeyi amaçlamaktadırlar.

Bu değişimin olumlu anlamda devamı için katılımcıların birtakım çözüm önerileri mevcuttur:

“İşte bu duruma aile içinde müdahale eden kişi anne olmalı. Anne kızına da verilmeli demeli, kocasının payını korumaktan ziyade, eril düşünmekten ziyade. Çünkü bizim toplumda şöyle bir şey de var, kız çocuğu daha vefakâr, daha vefalı, ailesini soran. Mesela benim halamla babam babaanneme baktı zamanında. Yani bu düşünce, madem hani böyle düşünüyorlar o zaman mirasta da gözü kapalı versinler. (K1: 23 yaş, bekar, lisans mezunu, mimar).

K1 için aile içinde anne kız çocuklarına yönelik kocası ve oğullarına karşı hak savunucusu rolünü oynamalıdır.

“Şimdi bu kültür şöyle değişebilir, başta dediğim gibi eğer çocuklarına eşit şekilde davranıyorsa ve bu ölüme kadar gidiyorsa bu ortadan kalkacak demektir. Baba kilit rol oynar bu noktada, önce kendi çekirdek ailesinden başlar sonra aşiretin hepsine kadar gider. Bu böyle ortadan kaldırılabilir, buda zaman alır. İşte okur-yazarlık düzeyi yükseldiği zaman, belli bir dilimde artık medeni kanunun koyduğu şartlar doğrultusunda hareket etmeye başlarlar ve sonunda hareket etmek zorunda kalırlar.” (K15: 35 yaş, evli, yüksek lisans mezunu, işletmeci).

K15'e göre ise K1'in aksine ailede hak dağıtımını yapacak ve miras hakkının adaletli tesisi için kilit rol oynayacak kişi babadır. Babalar kendi çekirdek ailesinden başlayarak akrabalık ettiği diğer aileleri de ikna etmeye davet edilmektedir.

“Toplumsal olarak şunu yapabiliriz, mesela kendi içimizdekileri her toplumda söylememiz gerekiyor. Mesela ilk önce kendi ailemizin içinde. Eğer biz kendi ailemize bunu enjekte edersek abine, kardeşine, kız kardeşine, annene bunu yaparsan, zaten ileriki dönemlerde bazıları birbirini örnek alarak zaten bunu yapar.” (K3: 50 yaş, erkek, evli, lise mezunu, esnaf).

K3'ün beyanı da benzer biçimde değişimin aile içinde anne-babanın kız ve erkek çocuğunun değer anlamında eşit olduğunu, miras bölüşümünde de eşit olacağını söylemesiyle başlayacağına ve zamanla bu kanının normalleşeceğine vurgu yapmaktadır.

“Mesela geçen gün camide kadınların miras hakkı konuşuldu. Vaazda imam dedi ki bu haktır, istesen de istemesen dinde bu haktır, kadının payı erkeğin yarısıdır. Vermezsen günahdır, hakkına girmiş olursun, payından caysa bile günahdır. Yemin ederim ki tanıdığım bir adam bu vaazdan sonra ertesi gün gitti, abilerini kardeşlerini topladı, anlattı dedi budur böyledir diye, herkesi ikna etti, kız

kardeşlerine de verdi. Kız kardeşleri istemeden kendisi verdi. Yani hepimiz Müslümanız Cuma namazlarında sohbetlerde bu konu anlatılabilir. Bence çok kişi dinler ikna olur.” (K19: 59 yaş, evli, ortaokul mezunu, emekli).

Son olarak dile getirilen bir diğer önemli öneri, mevzunun dini hususlarla da alakalı olmasından ötürü yine dinin imkanlarından yararlanabilmeyi mümkün kılmaktadır. Yaşanılan yörenin önemli sosyalleşme mekanlarından biri olarak camilerde, yine yörede etkisi olan kanaat önderlerinden sayılan cami imam-vaizlerinin şeri hükümleri anlatması önerilmektedir. Nitekim İslam dini inanışında önemli bir yer tutan cuma namazı ibadetleri pek çok erkeğin bir araya toplanmasına zemin oluşturduğu için bir fırsat olarak dini hükümlerin uygulanması teşvik edilebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, araştırmanın yapıldığı yörede gündelik yaşamda gittikçe daha çok görünür olmaya başlayan, üzerinde hararetle tartışmaların yapıldığı ancak bir söz birliğine vardiye edilemeyen, sıklıkla temsillerine rastlanan güncel bir konuyu odağına almıştır. Çalışmanın başında araştırmacıların kişisel ve akademik gözlemleri sonucunda açığa çıkan iki temel ön kabul mevcuttu. Bunların ilki kadınların çoğunlukla mirastan pay isteme ve haklarının tesisinde pasif ve çekimser olabilecekleridir. İkincisi ise erkeklerin çoğunlukla kadınlarla miras bölüşümüne gönülsüz olabilecekleridir. Her iki ön kabulü de destekleyen argümanlar katılımcı beyanlarında açığa çıkmakla beraber, bu beklentinin tam tersi deneyimler de dile getirilmiştir. Nitekim nitel araştırmaların derdi niceliksel/sayısal genellemeler yapmaktan öte olguların farklılaşan, çeşitlendirilen deneyimlerine odaklanmaktır.

Bu bağlamda katılımcı kadınlardan özellikle görece genç, bekar ve meslek sahibi olanların miras hakkını istemekte kararlı oldukları açığa çıkmıştır. Hak talebinde bulunan ya da bulunmayı düşünen kadınlar hakkın teslim edilmediği durumlar karşısında öfkeli ve ısrarcıdır. Hak talebinde bulunup hakkını alan kadınlar ya da kendisi henüz istemeden kök ailesinin mirastan pay verdiği kadınlar ise minnet duymaktadır.

Öte yandan her ne kadar hak olduğunu bilmesine rağmen kadınların miras talebini karşılamayı çeşitli gerekçelerle reddeden erkek katılımcıların yanı sıra, halihazırda kadınların aleyhine olan toplumsal kabulü eleştiren ve gelecekte kız kardeşleri ya da kız çocuklarının miras taleplerine eşitlikçi yaklaşacağını beyan eden katılımcılar da mevcuttur. Kadınlarla miras paylaşımına gönülsüz yaklaşan erkek katılımcıların çoğunlukla orta yaşlı, evli, çocuk sahibi olduğu; miras talebine ılımlı ve müzakereci yaklaşanların ise görece genç ve eğitim düzeyi yüksek erkeklerden oluştuğu açığa çıkmaktadır. Sonuç olarak demografik profillerin miras konusundaki

eşitsiz paylaşım hukukuna dair fikirleri etkilediğini söylemek mümkündür. Ancak görece daha eşitlikçi ve müzakereci olan kadın ve erkek katılımcıların çoğunlukla bekar olması ve ailede halihazırda henüz bir miras bölüşümü yaşanmadığı için “varsayımsal” konuştuklarının da altını çizmek gerekmektedir.

Şırnak’taki miras paylaşımlarında katılımcı beyanları ve araştırmacı gözlemlerine göre medeni hukukun neredeyse hiç dikkate alınmadığını, şer’i hukukun görece daha yaygın biçimde miras davalarına rehberlik ettiğini söylemek mümkündür. Ancak bu şeri hukukun tam ve yaygın olarak uygulandığı anlamına gelmemektedir. Şeri/dini/örfi hukuk araştırmanın yapıldığı yörede gündelik yaşamdaki boşanma, husumet, mal paylaşımı gibi birçok anlaşmazlıkta pozitif hukuka önemli bir alternatif olarak başvurulmasına rağmen, açık hükümlerle belirtilen kadının miras hakkı söz konusu olduğunda görmezden gelinmekte, dikkate alınmamaktadır. Buradaki çifte standart yine kadınların toplumsal konumunu zora sokmaktadır. Yaygın olan tutum, miras paylaşımında kadınların ya tamamen görünmez kılınarak muhatap alınmaması ya da kadınların gelecekte olası miras talebinin önüne geçebilmek için cüzi miktarlarda “sus payı” verilmesidir. Sus payına karşılık ailenin kadından beklediği itiraz etmenin aksine şükür ve minnet duymasındır.

Kadınların miras hakkından menedilmesinin çeşitli sosyo-kültürel etkenlerle ilişkili olduğu açığa çıkmaktadır. En somut etkenlerden biri olarak ataerkil cinsiyet kültüründe kadınların özellikle evlilik yoluyla aileden çıkması ve artık kök ailesine dahil edilmemesi, başka bir ailenin mensubu olarak yabancılaştırılmasıdır. Ataerkil ve babasoylu geleneksel aile yapısında kan bağı erkek evlat üzerinden sürdürüldüğü gerekçesiyle dede/babadan kalan mallar erkek evlat ve torunların hakkı olarak tanımlanmaktadır. Kız çocukları mirasta pay sahibi olmadıkları telkiniyle sosyalizasyon sürecinden geçtikleri için erkeklerin lehine olan eşitsiz bölüşüm hukukunu kanıksamakta ve çoğunlukla hak talebinde bulunmamaktadır. Kadınların bu husustaki içselleştirilmiş “sessiz onayı” kanıksanmış toplumsal normların devamında ve kalıp yargıların yeniden üretiminde önemli rol oynamaktadır. Sosyal baskı ve aileden dışlanma korkusu da benzer biçimde kadınların miras talebine ket vuran önemli dışlama mekanizmaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kız çocuklarının evlilik içi anlaşmazlık ya da boşanma durumlarında en önemli destek mercii olma özelliğini koruyan kök ailesinden “para/mal/hırs” dolayısıyla dışlanmayı göze alamaması yaygın bir tutumdur. Yine evlenen kadının kocası ve çocuklarına yönelik “*elin oğlu yiyeceğine benim oğlum yesin*” anlayışı kadınlarla mirası paylaşmayı istememekteki önemli sebeplerden biri olarak saptanmıştır.

Bu çalışmadan çıkan en önemli sonuçlardan bir diğeri, katılımcıların da beyan ettiği üzere halihazırda kadınların miras hakkına dair bir farkındalık ve bilinçlenmenin gelişmekte olduğudur.

Son birkaç yılda gerek kadınların talep ederek fail/özne konumuna geçtikleri, gerekse de talep etmelerini beklemeden kök ailelerin kendi rızasıyla kadınlara pay vermeleri bu değişimin tetikleyici unsurları olmuştur. Katılımcılar nezdinde kadınların artık daha talepkâr, aileler ve erkelerin de daha ılımlı ve müzakereci oldukları açığa çıkmıştır. Değişimin eşitlik/adaleti sağlamaya devam etmesi için bu sorunun öncelikle aile içinde konuşularak normalleştirilmesi, baba ve annelerin kız çocuklarının hakkını teslim etmekte kilit rol oynayabilecekleri önerilmektedir. Öte yandan meselenin dini söylemle ilişkisine binaen camilerde imam/vaizler gibi kanaat önderleri aracılığıyla sıklıkla mevzubahis edilmesi de bir başka öneri olarak sunulmuştur. Bunlara ek olarak, üniversitelerin Kadın Çalışmaları/Araştırmaları Anabilim Dalları ya da Kadın/Kadın ve Aile/Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezleri'nin bu sorunu gündeme alarak sosyo-kültürel, hukuksal ve gündelik nedenlerine dair çalışmalar yaparak kamuoyunu bilgilendirmesi, yerel kurum ve kuruluşlar ile kadın alanında çalışmalar yürüten sivil toplum örgütleri ile işbirliği halinde farkındalık ve bilinçlendirme çalışmaları yapmaları sorunun çözümüne katkı sağlayabilir.

Bu çalışma Şırnak ili özelinde ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi genelinde kadınların miras hakkına odaklanan alan çalışmasına dayalı ilk sosyolojik araştırma olması sebebiyle elbette birtakım eksiklikler barındırmaktadır. Kadının miras hakkına yönelik sorunların Şırnak'ı da içeren Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'ne özgü olmayıp, esasında literatür çalışmalarıyla da desteklenen genel bir toplumsal olgu olduğuna dikkat çekmekte fayda vardır. Bu çalışmada hedeflenen, miras sorunsalına ilişkin genel kanılar, tutumlar, neden ve sonuçlar bağlamında genel bir çerçeve sunmaktır. Ancak konunun farklı demografik özelliklere sahip örneklem grupları ile farklı sosyal, ekonomik, politik ve kültürel zeminlerde daha spesifik sınırlarla, nitel ve nicel araştırma yaklaşımları birlikte ya da ayrı ayrı kullanılarak yeniden çalışılması elzemdir. Burada amaçlanan bundan sonraki çalışmalar için soruna ilişkin ana hatlar üzerinden bir giriş niteliğinde değerlendirmeler yapmaktır.

Yazarın Notu

Çalışmanın etik kurul onayı ek belgelerde sunulmuş olup, çalışma akademik etik ilkeler gereğince yürütülmüştür. Şırnak Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'ne desteklerinden ötürü teşekkürler. Proje No: 2021.SNAP.14.03.01.

Kaynakça

Alkış, A. (2019). İslam Miras Hukuku ile Türk Medeni Kanun Miras Sisteminin Varisler Yönüyle Karşılaştırılması, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 60-79.

- Arslan, H. (2009). *İslam Hukukunda Tereke Taksiminde Gözetilen Maslahatlar*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Aslan, D. (2022). Günümüz Miras Uygulamaları Üzerine Fıkhi Bir Analiz: Güneydoğu Anadolu Örneği. *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 14(2). 618-631.
- Ataklı Yavuz, R. (2016). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ekseninde Kadın İstihdamı ve Ekonomik Şiddet. *Journal of Life Economics*, 3(3), 77-100.
- Ateş, S. (1997). İslam'ın Kadına Getirdiği Haklar. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 10(4), 304-308.
- Berki, Ş. (1976). Türk Medeni Kanununda Miras Hukukunun Esasları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 33(1), 125-138.
- Berki, Ş. (1978). İslâm Hukuku Miras Sistemi ile Medeni Kanunun Miras Sistemi Arasındaki Farklar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1-2), 1-16.
- Berki, Ş. (1980). Kur'an'da Miras Hukuku. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 38(1), 107-132.
- Bora, A. (2018). *Kadınların Sınıfı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Canarslan, G. (2015). 743 Sayılı Kanundan Günümüze Sağ Kalan Eşin Mirasçılığı. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 5(69), 30-39.
- Creswell, J. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (Çev. M. Bütün, & S. B. Demir) Ankara : Siyasal Kitabevi.
- Çalık, B. (2020). İslam Hukukunda Kadının Evlilikle Sabit Olan Mali Hakları, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, 61-85.
- Demir Gürdal, A. & Odabaş, Z.Y. (2014). Kadın ve Miras: Sosyolojik Bir Değerlendirme, *Folklor/Edebiyat*, 20(78), 37-50.
- Demirbal Göz, M. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1(1), 5-28.
- Dural, M & Öz, T. (2023). *Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Ecevit, Y. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları Eğitim Materyali*. Ankara: Ceid Yayınları.
- Efe, A. (2011). İslam Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 18, 157-168.

- Eren, F. & Yücer Aktürk, İ. (2023) *Türk Miras Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları. Glesne, C. (2015). *Nitel Araştırmaya Giriş* (Çev. A. Ersoy, & P. Yalçınoğlu) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güven Yaman, E. (2019). *Kadınların Miras Hukukundaki Haklarının Toplumsal Yansıması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi: Karabük.
- Gürkan, Ö. & Coşar, F. (2009). *Ekonomik Şiddetin Kadın Yaşamındaki Etkileri*. Uluslararası Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı.
- Işık, N. S. (2007). Türkiye’de Kadın Hareketi ve Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet. *Aile İçi Şiddet, Kadın Çalışmaları Dergisi*, 2(4), 112-117.
- İmre, Z. & Erman, H. (2021). *Miras Hukuku*. İstanbul: Der Kitabevi.
- İnci, R. (2019). Çalışan Kadınlarda Şiddet Algısı ve Bu Algıda Ekonomik Şiddetin Yeri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(3), 189-206.
- Kandiyoti, D. (2007). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar* (Çev. A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç & F. Özbay). İstanbul: Metis Yayınları.
- Karasakal, Ş. (2014). Miras Âyeti ve Cürcânî’de Ashâbu’l-Ferâiz. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 27, 247-268.
- Kocayusufpaşaoğlu N. (1987). *Miras Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Neuman, L.W. (2020). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özdemir, R. (2022). İslâm Hukukuna Göre Kadının Malî Hakları. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, 92-119.
- Serozan, R. & Engin, B. İ. (2022). *Miras Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Sevinç, M.R., Davran, M. K & Sevinç, G. (2017). Şanlıurfa’da Kırsal Kadınlar ve Miras Hakkı, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(12), 240-251.
- Türköne, M. (1995). *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*. Ankara: Ark Yayınevi.
- Uslu, R. (2020). Miras Hukukuna Dair Bir İnceleme: Nisâ ve Enfâl Sûreleri Özelinde. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 144-157.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara:Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, İ. (2018). İslam Hukukunda Kız Çocuğunun Mirastaki Payının Cinsiyet ile Temellendirilmesine Analitik Bir Bakış, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(1), 347-376.